

П. С. Єпринцев

проректор Донецького державного університету внутрішніх справ – директор Криворізького навчально-наукового інституту, кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9790-9565>

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІДЕРІВ ТА ІНШИХ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП І ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті проаналізовано структурні компоненти особи злочинця, який належить до організованих груп і злочинних організацій, встановлено його соціально-демографічні, кримінально-правові та індивідуальні морально-психологічні характеристики, що позначаються на особливостях злочинної поведінки. Осіб, які належать до злочинного об'єднання охарактеризовано як суб'єктів підвищеного злочинного впливу, які сприяють злочинним спільнотам (відносяться до зовнішніх і внутрішніх систем злочинної спільноти) – кожній з яких притаманні особистісні характеристики, що ґрунтуються на можливості та меті їх дій, та мають специфічні ознаки, обумовлені їх особистісними характеристиками. Злочинна поведінкова установка посідає важливе місце серед причин вчинення кримінальних правопорушень такими суб'єктами дослідження. Встановлено, що у переважній більшості випадків злочинні групи мають складну структуру; суворий розподіл функцій між їх членами та відсутність контакту між особами, які діють на різних рівнях системи, що значно ускладнює розкриття вчинених ними кримінальних правопорушень. Діяльність організованих груп спрямована, як правило, на тривалий період; систематичне вчинення кримінальних правопорушень. Кожне кримінальне правопорушення ретельно планується; визначаються альтернативні варіанти досягнення злочинного результату; прогнозується діяльність правоохоронних органів, а також засоби по її нейтралізації. Сучасні злочинні групи мають широкі можливості для збирання інформації, іноді навіть формують систему розвідки та контррозвідки; оперують значними коштами; мають високопоставлених корумпованих осіб; озброєні найновішими технічними засобами і вчиняють активну протидію діяльності правоохоронних органів.

Сформовані типології особи учасника злочинного угруповання: особливо небезпечний тип, який притаманний для «ворів у законі» та інших організаторів і лідерів угруповань; ситуаційний, який вирізняється своєю специфічною спрямованістю, наявністю негативних поглядів, що не мають стійкості та яскравою виразністю; випадковий, злочинна поведінка яких зумовлена збігом життєвих обставин. На чолі організованих злочинних груп, як правило, стоять лідери.

Проведений розподіл видів співучасті у створенні злочинної організації: організація злочинної організації; керування злочинною організацією; керування підготовкою або вчиненням кримінальних правопорушень; забезпечення фінансування діяльності злочинної організації; організація приховування діяльності злочинної організації; участь у злочинній організації –; керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій; матеріальне забезпечення злочинної діяльності, координації дій об'єднань злочинних організацій.

Ключові слова: організована злочинність, особа злочинця, лідер, злочинна спільнота, злочинне об'єднання.

P. S. Yepryntsev. Criminological characteristics of leaders and other members of organized groups and criminal organizations

The article analyzes the structural components of the person of a criminal who belongs to organized groups and criminal organizations, establishes his socio-demographic, criminal-legal and individual moral-psychological characteristics that affect the peculiarities of criminal behavior. Persons who belong to a criminal association are characterized as subjects of increased criminal influence who contribute to criminal communities (referring to the external and internal systems of the criminal community) - each of which has personal characteristics based on the possibility and purpose of their actions, and have specific characteristics due to their personal characteristics. Criminal behavioral attitude occupies an important place among the reasons for committing criminal offenses by such research subjects. It was established that in the vast majority of cases, criminal groups have a complex structure; strict division of functions between their members and lack of contact between persons operating at different levels of the system, which significantly complicates the disclosure of criminal offenses committed by them. The activities of organized groups are usually aimed at a long period; systematic commission of criminal offenses. Every criminal offense is carefully planned; alternative options for achieving a criminal result are determined; the activity of law enforcement agencies is predicted, as well as the means to neutralize it. Modern criminal groups have wide opportunities for gathering information, sometimes they even form a system of intelligence and counter-intelligence; operate with significant funds; have high-ranking corrupt persons; are armed with the latest technical means and actively oppose the activities of law enforcement agencies.

Formed typologies of a member of a criminal group: a particularly dangerous type, which is inherent in «thieves in law» and other organizers and leaders of groups; situational, which is distinguished by its specific orientation, the presence of negative views that lack stability and bright expressiveness; accidental, whose criminal behavior is caused by a coincidence of life circumstances. Organized criminal groups are usually headed by leaders.

The distribution of types of complicity in the creation of a criminal organization was carried out: the organization of a criminal organization; management of a criminal organization; managing the preparation or commission of criminal offenses; ensuring financing of activities of a criminal organization; organization of hiding the activity of a criminal organization; participation in a criminal organization -; leading or facilitating meetings (meetings) of representatives of criminal organizations; material support of criminal activity, coordination of actions of associations of criminal organizations.

Key words: *organized crime, criminal personality, leader, criminal community, criminal association.*

Організована злочинність є однією з основних загроз національній безпеці нашої країни та міжнародному правопорядку в цілому, вона впливає на широке коло суспільних відносин, економічний і політичний стан в державі. Війна в Україні, проблеми міграційної політики, реформа правоохоронної системи та судової гілки влади активізували їх діяльність й сприяли подальшій тенізації економіки, збільшенню вчинення корисливо-насильницьких злочинів, у тому числі з використанням зброї, тощо. Крім того, організовані злочинні групи, які мають транснаціональні зв'язки, використовують переваги сучасного глобалізованого світу, набувають здатності підривати суспільні відносини та встановлювати контроль над цілими секторами економіки, корумпувати діяльність органів влади та управління. Цим самим підривається сама система державного суверенітету та демократичного врядування. Недарма, злочини, вчинені організованими злочинними формуваннями, є найнебезпечнішими з усіх видів групових протиправних діянь, і займають лідируючі позиції в статистиці групової злочинності [1, с. 8]. Найбільш оптимальним терміном у кримінології для позначення організованих груп, злочинних організацій, банд, терористичних груп, терористичних організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань є такий – «злочинне об'єднання», адже ця категорія охоплює всі загальні та спеціальні злочинні об'єднання. Водночас більш вузькими термінами є «стійке злочинне об'єднання» та «організоване злочинне об'єднання», які позначають лише окремі форми співучасті [2, с. 454].

Організовані форми злочинності є складним явищем, чинником політичної й економічної нестабільності в суспільстві, які постійно модернізуються, змінюють свої види, виходять за межі національних кордонів однієї держави, набувають транскордонного і транснаціонального характеру [3, с. 311]. Водночас, Б. В. Лизогуб вважає, що в сфері організованої злочинності одночасно виявляються, взаємодіють і конкурують: організовані злочинні групи; організовані злочинні угруповання (як сукупність узгоджено діючих у даній сфері і на визначеній території організованих злочинних груп); злочинні співтовариства (організації) (як системи об'єднаних у групи осіб), злочини клани (як сукупність активно діючих і пов'язаних родинними, довірливими тривалими службово-посадовими чи кримінальними зв'язками учасників злочинного формування та інших причетних до організованої злочинної діяльності, знаючих про неї осіб) [4, с. 28–29].

Л. І Аркуша виокремлює три рівні організованості, вищий з яких – організоване злочинне формування (співтовариство) як стійке, ієрархічно організоване об'єднання осіб, не менш як із двоступінчатою системою управління, створене для систематичного здійснення корисливих злочинів і володіюче (чи прагнуче володіти) системою захисту за допомогою корумпованих зв'язків [5, с. 33].

На нашу думку, найбільш близьке за змістом у сучасному розумінні злочинної спільноти визначення надав П. О. Комірчий [6, с. 35], яким третій рівень організованої злочинності представлений кримінальними організаціями з мережною структурою, які мають два й більше щаблі управління, основою організації в яких є не тільки традиційна злочинна діяльність, а й прагнення до вироблення своєрідних законів, звичаїв кримінального світу, організації «третейського суду», надання допомоги особам, які професійно займаються злочинною діяльністю. Цей рівень – консолідація лідерів, організація кримінального середовища, поділу функцій організації й керівництв кримінальною діяльністю, лідери якої утворюють вищі касти, координують свої зусилля.

Кожне організоване злочинне формування має певну структуру як сукупність зовнішніх і внутрішніх характеристик, за якими і можна визначити наявність злочинної спільноти. Дослідниками організованої злочинності приділялася увага структурній побудові злочинних угруповань, наголошувалося на наявності загальної схеми, що може корегуватися певними місцевими особливостями, наводилися приклади існування спільнот, у яких ватажок прямо пов'язаний з членами групи, та таких, що складаються з кількох спільнот, які діють у різних містах [7, с. 34], підкреслювалася залежність рівня організованості та віддалення організаційних, управлінських функцій від безпосередньо виконавських [8, с. 12], при характеристиці шляхів діяльності злочинних угруповань вказувалося на організацію в них такої структури управління злочинною діяльністю, яка звільняє його керівників від необхідності безпосередньої організації конкретних діянь чи від участі у їх вчиненні [9, с. 27], гіпотетична модель злочинного угруповання подавалася у вигляді своєрідної піраміди, яка включала функціональні групи виконавців, забезпечення та безпеки, а також елітарну групу, яка здійснює управлінські, організаційні та ідеологічні функції [9, с. 32–36]. Мова також велася про складний механізм організованої злочинності, який вбирає в себе злочинні групи, перетворюючи їх на свої структурні елементи [10, с. 51].

Вивчення особи злочинця в кримінології завжди посідало провідне місце через те, що полягає в основі виявлення закономірностей формування злочинної поведінки, її детермінації та розробці відповідних

превентивних заходів. Особа злочинця, що сприяє учасникам злочинних організацій та (або) приховує їхню злочинну діяльність, становить винятковий кримінологічний інтерес у зв'язку з особливостями сутності й механізму вчинення цього виду злочину. Своєю чергою, специфіка досліджуваного виду злочинної поведінки і, як наслідок, відсутність достатнього емпіричного матеріалу, що дає змогу досліджувати соціально-демографічні, окремі морально-психологічні та інші характеристики особи злочинця цього виду на статистичному рівні, роблять вкрай актуальним питання розробки відповідної типології з метою надання загальної характеристики основних типів злочинців як підґрунтя для подальшого їх глибокого дослідження [11].

В силу перерахованих вище факторів викриття всіх членів організованої групи, особливо участі її лідера у вчиненні злочинів, є вкрай складним завданням і вимагає високого професіоналізму з боку слідчого та оперативних працівників [12]. Знання типології організованих груп допомагає суб'єктам боротьби із злочинністю адекватно оцінювати соціальну небезпечність цих формувань, визначати напрями доказування їхніх ознак і тактику спілкування з окремими співучасниками [12]. У зв'язку з цим необхідно погодитися з А. А. Небитовим, що вивчення особи здійснюється для того, щоб знайти типові риси деформації особи, враховуючи особливості з тієї чи іншої категорії кримінальних проваджень, що необхідно враховувати при здійсненні заходів запобігання та протидії аналогічним злочинам [13].

Основним із елементів кримінологічної характеристики є характеристика учасника організованого злочинного формування та самого організованого злочинного формування. Характеристика лідерів та інших учасників організованих груп і злочинних організацій істотно відрізняється від інших злочинців. Його безперечний авторитет в такій групі зумовлює колективний зв'язок злочинної діяльності всіх членів злочинного угруповання.

У процесі характеристики лідерів та інших учасників організованих груп і злочинних організацій варто виокремити такі відомості:

- 1) соціально-демографічні: стать, вік, освіта, соціальний стан, спеціальність, професія, національність тощо;
- 2) кримінально-правові: судимість, рецидив тощо;
- 3) морально-психологічні: інтелектуальні, вольові, моральні якості, емоції, світогляд, переконання, звички, риси характеру; психофізіологічні: темперамент (сила, рухливість й урівноваженість нервової діяльності), анатомічні та функціональні ознаки, а також відомості про патологічні відхилення особистості [14, с. 371].

Результати аналізу осіб, які вчиняють злочини у групі (за матеріалами вивчених кримінальних проваджень), свідчать про те, що такими особами, зазвичай, є чоловіки – 95 %. Визначена особливість пояснюється гендерними відмінностями психології і поведінки, згідно з якими чоловіки набагато частіше від жінок застосовують насильство для самовираження через девіантну поведінку, субкультуру, конформізм, пов'язаний з порушенням кримінального закону. Поряд з цим необхідно враховувати набагато вищі фізичні можливості чоловіків щодо подолання ймовірного опору потерпілих під час вчинення кримінального правопорушення.

Структурний розподіл осіб, які належать до організованої групи такий: від 14 до 18 років – 7 %, 19–24 років – 16 %, 25–35 років – 29 %, 36–45 років – 41 %, 46–54 років – 5 %, понад 55 років – 2 %. За національним складом: українці – 74,7 %, росіяни – 9,5 %, білоруси – 2,4 %, вірмени – 2 %, азербайджанці – 2,8 %, інші етнічні групи – 7,1 %.

Відповідно, найвищою кримінальною активністю характеризується 25–35-річна вікова груп, за нею 35–45-річна. Кримінологічна ознака віку відображає як психофізіологічний розвиток організму, так і відповідний період негативної соціалізації та її наслідки. Особливістю досліджуваного періоду є те, що різниця в кілька років має вагомe значення для рівня кримінальної активності. Завершальний етап їхнього формування характеризується інтенсивним фізичним формуванням та набуттям певного життєвого досвіду, втім найголовніше – деформаціями особистості та відповідними їм поведінковими орієнтаціями.

Вивчення **кримінально-правових ознак** осіб-злочинців засвідчило, що 25,1 % злочинців (розбійників, грабіжників, вбивць) на момент притягнення до кримінальної відповідальності вже мали попередню судимість, із них: 58,3 % відповідно – за крадіжки, 20,8 % – за грабежі, 11,1 % – за розбій, решта – за інші злочини (пов'язані з незаконним обігом наркотиків, хуліганством та інші). За характером судимості можна зробити висновок про відносно стійку злочинну спрямованість поведінки, причому зі збільшенням значення показника судимості зростає можливість застосування насильства.

Серед засуджених осіб у віці від 20 до 30 років кількість складає 61 %, з яких: за здійснення розкрадань засуджено 31 %; за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків – 19 %; грабежі – 11 %; хуліганство – 8 %; розбійні напади – 7 %; вимагання – 5 %; заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю – 4 %; порушення правил дорожнього руху – 2 %. Серед досліджуваної групи одну судимість мав кожен третій (44 %), дві судимості – кожен сьомий (14 %). Примусове лікування від алкоголізму або наркоманії за вироком суду застосовувалося до 38 % засуджених.

Серед досліджуваних осіб раніше засуджувалися до позбавлення волі 59 %, з яких переважну більшість складає вікова група від 20 до 30 років (79 %); до осіб віком від 16 до 20 років частіше застосовувалось умовне засудження з відстрочкою вироку.

Серед засуджених до позбавлення волі звільнено через відбуття повного терміну покарання – 71 %; по амністії – 13 %, у зв'язку із заміною невідбутої частини покарання іншим покаранням – 9 %; у зв'язку з умовно-достроковим звільненням від відбуття покарання – 5 %.

Наведені дані дають можливість припустити, що особи, засуджені за вчинення агресивних корисливо-насильницьких злочинів, які раніше відбували покарання, перебуваючи у виправних установах, погано піддавалися виправленню, не заслуговували на дострокове звільнення.

Залежно від кількості в групі осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, кількість учасників розподілилась наступним чином: 1) група, яка складається з 2–3 осіб – 40,8 %; 2) 4–5 осіб – 20,2 %; 3) 6–7 осіб – 28,6 %; 4) 8–10 осіб – 10,4 %. Такі групи переважно мали ознаки організованої злочинної діяльності: навмисне створення з метою нападів, ієрархічну побудову, тривалі злочинні зв'язки, з розробкою злочинного плану та його реалізацією. Для учасників цих злочинних груп основним джерелом існування було заняття злочинною діяльністю. Про це свідчить те, що більше половини засуджених учасників таких злочинів не працювали, крім того, 54 % учасників таких груп були раніше засуджені за вчинення корисливо-насильницьких та корисливих злочинів, у тому числі 24 % з них за тяжкі насильницькі.

Більше того, аналіз психології поведінки злочинців даної категорії дозволяє переконливо стверджувати, що паралельно з корисливою та іншими видами мотивації самостійного значення набуває агресія [15]. Цими особами рухає не тільки прагнення заволодіти чужим майном, але й бажання покарати, принизити, фізично знищити його власників, найчастіше представників вищого соціального рівня, відповідно – людей забезпеченіших, щасливіх.

Виявлені деформації сфери свідомості злочинців корелюють із відхиленнями в дозлочинній поведінці. Передусім це проявляється у дозлочинному способі життя у складі малої соціальної групи [16].

Злочинна поведінкова установка посідає важливе місце серед причин вчинення кримінальних правопорушень такими суб'єктами дослідження. Установка у загальному вигляді представляє собою стійку поведінкову реакцію на типові життєві ситуації та дії інших осіб. На її формування впливає багато факторів. Автор психологічної теорії установки Д. М. Узнадзе вважає, що при наявності потреби і засобів її задоволення у суб'єкта виникає особливий стан, який можна характеризувати як схильність, спрямованість, готовність здійснити акт, що веде до задоволення потреби. Це і є установка – готовність до здійснення певної дії [17, с. 348].

Поседнання несприятливих зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку особи призводить до появи спочатку відхилень у поведінці молоді, а потім – формування злочинної поведінки дорослого. У психології поведінка визначається як довільна активність особи, тобто така, за якою стоїть свідомо переслідувана мета і є можливість контролю за перебігом процесів, що розгортаємо [18, с. 13].

Типологічне вивчення особи учасника злочинного угруповання дозволило виокремити три основні типи злочинців:

I) особливо небезпечний (8 %), який притаманний для «ворів у законі» та інших організаторів і лідерів угруповань;

II) ситуаційний (65 %), який вирізняється своєю специфічною спрямованістю, наявністю негативних поглядів, що не мають стійкості та яскравої виразності. Крім корисливого мотиву вчинення кримінального правопорушення можуть керуватися й іншими мотивами, наприклад, як самовираження та самоствердження перед співучасниками. Вони мають, як правило, низький освітній і культурний рівень, у зв'язку з чим нерідко схильні до невмотивованої агресії. Відмінними рисами від попереднього типу є те, що відсутня конкретна мета та мотиви злочинної діяльності;

III) випадковий (27 %), злочинна поведінка яких зумовлена збігом життєвих обставин. Цьому типу не властиві негативні етико-психологічні якості, характерні для «справжніх» злочинців. Крім того, такій особі притаманний слабкий характер, вона не може протистояти іншим, часто не здатна заперечити або відстояти власну позицію, в більшості випадків не може відокремитися від колективу і залежна від нього, а тому робить «так як усі», навіть порушуючи закон. Злісний тип злочинців є особливо небезпечним, оскільки неодноразово вчиняв злочини і продовжує їх скоювати. Аморальність, агресивність, конфліктність, стійка установка це робити та переконаність, що законним шляхом не можна вирішити питання або розв'язати (виконати) завдання.

На чолі організованих злочинних груп, як правило, стоять лідери. Вивчення особливостей структурної побудови і кримінальної спеціалізації злочинних груп, свідчить, що їх побудова залежить саме від цієї постаті. З цього приводу Е. В. Расюк відзначає, що лідера, як правило, визначають учасники групи, за яким вони визнають право приймати відповідальні рішення у складних чи значущих ситуаціях, тобто, це найбільш авторитетна особа, яка реально виконує визначну роль в організації спільної діяльності та регулюванні взаємин у групі [19, с. 71]. У кримінальному праві лідером злочинної групи визначається, як правило, її організатор, тобто особа, що організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, а також особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ст. 27 КК України) [20, с. 350].

Лідер (від англ. leader – вождь, керівник, ватажок) – той, хто здатен здійснювати соціально-психологічний вплив на членів організованого злочинного угруповання з метою досягнення максимального ефекту [21]. Лідер – частіше несудимий, вельми розумний, освічений, володіє організаторськими здібностями, в якості консультантів має досвідчених професійних злочинців із «авторитетів» і навіть «ворів у законі» [21].

Лідерові злочинного формування характерні гіпертрофоване почуття гордості, авторитарність, жорстокість, готовність до досягнення поставлених цілей будь-якими засобами, відкрито зневажливе ставлення до людської особистості, вміння підпорядкувати собі людей, мотивація влади і користі, відсутність здатності до співпереживання, і саме лідер здійснює організаторські функції, розподіляє ролі між учасниками групи [22]. Також лідерам притаманні більш високий інтелект, рівень розвитку, наявність розвинутих вольових якостей і організаторських здібностей, товарицькість, функціональна стійкість, винахідливість, вміння підкоряти інших людей; вони жорстокі, агресивні, холоднокровні, добре фізично розвинуті. Кожен п'ятий організатор вказаних злочинних утворень був раніше судимим [23].

Тому особливо варто наголосити на необхідності в ході здійснення запобіжних заходів виявляти та аналізувати властивості особи лідерів, авторитетів, керівників і організаторів їх злочинної діяльності, так званих «ворів у законі», в руках яких зосереджені значні матеріальні й грошові кошти, а також владні повноваження над іншими членами кримінального об'єднання.

Характеризуючи особу лідера злочинного угруповання, треба зауважити, що він частіше не судимий, розумний, має організаторські здібності, а за консультантів має досвідчених професійних злочинців з числа так званих авторитетів, зокрема «зłodіїв у законі». Лідером угруповання може і не бути особа, яка займає якнайвищу посаду в офіційній ієрархії, залишаються в тіні, займаючи незначне офіційне становище.

І. Іванишин зазначав, що більшість організованих злочинних угруповань складається з певних структурних одиниць, які займаються такими видами діяльності: інформаційно-аналітичне прогнозування (ментори, радники); кримінальна розвідка, контррозвідка (колишні працівники поліції з досвідом оперативної роботи), прикриття діяльності злочинних угруповань (корумповані чиновники, представники органів влади й управління, правоохоронних органів); юридичне забезпечення (адвокати, нотаріуси); матеріальне забезпечення (утримувачі єдиної «каси»); безпосередні виконавці (бойовики, кур'єри); інші учасники (представники громадських організацій під прикриттям «Дорожнього контролю», «Самооборони», «Волонтерів»; особи, які користуються правом дипломатичної недоторканності) [24, с. 13].

Вчені виділяють п'ять основних функцій організаторів (лідерів) ОЗГ: організаторська; інформаційна; стратегічна; нормативно-ціннісна; дисциплінарна [25, с. 90]. Основними формами діяльності лідера організованої групи чи злочинної організації є:

- утворення групи та керування нею (контроль);
- фінансування та матеріального-технічне забезпечення групи;
- планування вчинення кримінальних правопорушень;
- організація вчинення кримінальних правопорушень з приховуванням злочинної діяльності;
- підтримка зв'язків між членами групи та підбір нових членів групи;
- постійне удосконалення навичок з використанням нових методів та інформаційних технологій для вчинення нових злочинів.

Проведеним опитуванням виокремлено індивідуально-психологічні ознаки, що характеризують їх як лідерів кримінальних структур: організаторські навички та здібності, наявність авторитету серед інших лідерів злочинного світу (89 %); достатній кримінальний досвід (71 %); отримання доходів лише насильницьким злочинним шляхом (68 %); наявність стійких вольових та морально-психологічних якостей, дотримання «воровських ідеалів» (62 %); аналітичний розум (52 %); знання злодійських законів і відданість їм; надання матеріальної допомоги кримінальним угрупованням (30 %); швидке заміщення складу групи та перерозподілу ролей (20 %); встановлення та відновлення втрачених злочинних зв'язків (10 %).

Комплексне вивчення особи злочинця в організованій групі та злочинних організаціях не повинно обмежуватися встановленням окремих ознак, які часто поверхнево характеризують особу, воно має бути глибоким і враховувати ознаки у їх взаємодії, що є гарантією повного виявлення чинників генезису особи злочинця з метою застосування адекватних заходів для її корекції і недопущення вчинення ним нових кримінальних правопорушень. Успішне запобігання можливе лише в тому випадку, якщо увагу буде сконцентровано на особі злочинця, який належить до злочинного об'єднання, оскільки саме особистість є носієм причин згуртованості для вчинення протиправних дій.

Отже, підсумовуючи викладене вище, необхідно відзначити, що головною ознакою створення організованих груп і злочинних організацій, й тісної взаємодії лідерів та інших учасників таких груп є їх ідентичність й консолідація, спільність культури, звичаїв і традицій, мови, й ментальності, що обумовлює високий рівень психологічної прихильності, нерозривність злочинних інтересів, з чітко обумовленою поведінкою (роллю) кожного члена. Основну кількість учасників злочинних організацій становлять особи чоловічої статі (95 %), жіночої лише (5 %). Вивчення соціальної належності показало, що здебільшого члени груп не працюють і не навчаються – 22 %; є робітниками – 13 %; службовцями державних установ – 3 %; працюють у комерційних структурах – 14 %, приватні підприємці становлять 8 %, військовослужбовці – 2 %, учні

коледжів – 12 %, студенти закладів вищої освіти – 25 %. За віковою ознакою учасники злочинних організацій – молоді люди: понад 70 % їх було у віці від 19 до 30 років. Мають освіту: незакінчену вищу – 26 %, середню спеціальну – 40 %, середню загальну – 44 %, неповну середню – 17 %, 44 % членів злочинних груп – не судимі; раніше судимі за аналогічні злочини – 25 %, судимі більше двох разів – 11 %, вчинили злочини, але уникли кримінальної відповідальності – 9 %; рецидивісти – 5 %; притягалися до кримінальної відповідальності, але винесений вирок не був пов'язаний з позбавленням волі – 4 %. Щодо організаторів злочинних організацій (крім «злочинців у законі»), то слід відмітити, що значна частина не була раніше судимою. Кожний четвертий мав вищу освіту. Вони характеризувалися як поважні, підприємливі люди, які мали організаторські здібності й відповідні матеріальні можливості. Дещо інша вікова ситуація у «злочинців в законі»: так, до 30 років – 14 %; від 30 до 60 років – 85 % і старше 60 років – 5 %.

Список використаних джерел:

1. Марчук Є. К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 1998. 22 с.
2. Кримінологія: підручник / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужі та В. В. Чернея. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.
3. Свиначенко Ю. П., Андрусенко О. А. Попередження, виявлення та припинення оперативними підрозділами контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 16. С. 310–312.
4. Лизогуб Б.В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2004. 187 с.
5. Аркуша Л. І. Риси та ознаки організованої злочинної діяльності за наявності корумпованих зв'язків. *Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення*. Київ: Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», 1998. Т. 10. С. 98–103.
6. Комірчий П. О. Лідери організованих злочинних груп корисливо- насильницького спрямування та можливості використання окремих методів оперативно-розшукової діяльності в їх викритті. *Право і суспільство*. 2006. № 2. С. 33–39.
7. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.
8. Матвієнко А. А. Здійснення оперативно-розшукового провадження при вчиненні злочину організованою злочинною групою. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 12–14.
9. Організована злочинність в Україні / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : НАВСУ, 1999. 124 с.
10. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 177 с.
11. Тюнін В. О. Типологія злочинців, які сприяють учасникам злочинних організацій та укривають їх злочинну діяльність. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 2. С. 154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2013_2_51.
12. Лавренюк В. В. Особливості характеристики організованих груп та особи потерпілого при розслідуванні крадіжок з проникненням у житло, вчинених організованими групами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 294.
13. Небитов А. А. Характеристика осіб, які займаються сексуальною експлуатацією. *Международный журнал «Верховенство права»*. URL: <https://sd-vp.info/2016/harakteristika-osib-yaki-zajmayutsya-seksualnoyu-ekspluatatsiyeyu/>.
14. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика : монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.
15. Романовская И. В. Агрессия как причина преступного поведения. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 13. С. 24–25.
16. Нікітенко С. В. Профілактика корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 214 с. С. 44.
17. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования. Москва : Наука, 1966. 451 с.
18. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : в 2 т. Киев : Педагогика, 1986. Т. 2. 278 с.
19. Расюк Е. В. Кримінологічна характеристика лідера організованої групи, яка здійснює злочинну діяльність у сфері наркобізнесу. *Наше право*. Вид-во ЮНЕСКО, 2004. № 3. С. 71.
20. Гула Л. Ф. Відмежування функцій лідера організованої злочинної групи від інших співучасників злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: Юридична. 2013. Вип. 1. С. 350.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

22. Підболячий М. В. Запобігання корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються етнічними організованими злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 314 с.

23. Кваша О. О. Організатор злочину. Кримінально-правове і кримінологічне дослідження: монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2003. 216 с.

24. Іванчишин І. І. Виявлення та розслідування злочинів, учинених злочинними угрупованнями: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2017. 321 с.

25. Рудницький І. Л. Особливості виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами: дис. ... докт. філос.: 081 – Право. Львів, 2019. 224 с.